

Dokumentowanie darowizn kościelnych, NSA 2003

Wyrok NSA z dnia 2 grudnia 2003 r. (III SA 1209/2001)

Przewodniczący: Sędzia NSA M. Niezgódka-Medek (sprawozdawca).

Sędziowie NSA: A. Bącał, A. Hanusz, E. Łój.

Kościelne osoby prawne nie są generalnie zwolnione z obowiązku sporządzania dokumentacji wymaganej przez przepisy ustaw podatkowych. Nie mają obowiązku prowadzenia takiej dokumentacji w zakresie dochodów z niegospodarczej działalności statutowej, ale nie są zwolnione z prowadzenia jej w zakresie pozostałej działalności objętej warunkowym zwolnieniem przedmiotowym z podatku dochodowego od osób prawnych, w tym w zakresie działalności na cele charytatywne – opiekuńcze (art. 17 ust. 1 pkt 4a lit. a i b ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 1993 r. Nr 106, poz. 482 ze zm.).

Naczelny Sąd Administracyjny, po rozpoznaniu w dniu 2 grudnia 2003 r. sprawy ze skargi Krystyny W., Modesta W. na decyzję Izby Skarbowej w O. z dnia 23 marca 2001 r. w przedmiocie podatku dochodowego od osób fizycznych:

oddala skargę.

Uzasadnienie:

Państwo Krystyna i Modest W. złożyli do NSA skargi na dwie decyzje Izby Skarbowej z dnia 23 marca 2001 r., dotyczące ich zobowiązań w podatku dochodowym od osób fizycznych za 1997 i 1998 r.

Decyzją Nr (...) Izba Skarbowa, na podstawie art. 233 § 1 pkt 2 lit. a) ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. Nr 137, poz. 160 ze zm.), po rozpatrzeniu odwołania podatników od decyzji Urzędu Skarbowego z dnia 27 listopada 2000 r. określającej za rok 1997 podatek dochodowy od osób fizycznych w wys. 66.785,80 zł, zaległość w tym podatku w kwocie 31.427,40 zł oraz odsetki za zwłokę obliczone na dzień wydania decyzji w kwocie 33.611,80 zł, uchyliła w części zaskarżoną decyzję i określiła za 1997 r. ww. podatek w wys. 66.660,90 zł, zaległość w tym podatku w kwocie 31.302,50 zł oraz odsetki za zwłokę w kwocie 33.478,30 zł.

(...)

Ponadto Izba Skarbowa podzieliła stanowisko organu pierwszej instancji, który zakwestionował zasadność odliczenia od podstawy opodatkowania darowizn w łącznej kwocie 70.500 zł na rzecz osób prawnych Kościoła Katolickiego gdyż nie zostały złożone odpowiednie sprawozdania, o których mowa w art. 55 ust. 7 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.). Zdaniem Izby Skarbowej sprawozdanie takie powinno mieć postać dokumentu zdanego do uzasadnienia prawa do skorzystania z ulgi. Izba podzieliła stanowisko organu pierwszej instancji, że sprawozdanie powinno oprócz daty i podpisu osoby sporządzającej ten dokument, zawierać opis zdarzeń z taką dokładnością, aby organy podatkowe mogły dokonać kontroli opisanych w nim faktów. Dokument powinien wskazać cel spożytkowania konkretnej kwoty, czy też rzeczy, datę tej czynności, identyfikację osób, którym przekazano darowizny, a także inne dane dające możliwość sprawdzenia, czy darowizna została przekazana na cel wskazany w ustawie.

Złożone w toku postępowania sprawozdania, uzupełnione dodatkowo pismami księży, których parafie obdarowano, nie spełniały ww. warunków. Wskazano w nich ogólnie sposoby wydatkowania środków, ale nie podano konkretnych informacji, które pozwoliłyby dokonać kontroli z punktu widzenia wymogów wskazanych w art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP. Dokumenty zaś, których w postępowaniu podatkowym nie można sprawdzić pod względem danych jakie zawierają, są z punktu widzenia tego postępowania nieprzydatne.

Skoro więc strona nie sprostała ww. wymogom to zasadnie organ pierwszej instancji odmówił prawa do odliczenia przekazanych kwot ponad obowiązujący limit 10% dochodu.

Dodatkowo Izba Skarbowa podniosła, że prawidłowość oceny dokonanej przez organ Racionalista.pl

pierwszej instancji potwierdza fakt, że strona pismem z dnia 27 kwietnia 1998 r. zwróciła się do Urzędu Skarbowego z prośbą o zastosowanie ulgi podatkowej w postaci odroczenia terminu płatności kwoty 23.475,80 zł, wynikającej z rozliczenia podatkowego PIT — 33 za 1997 r., co też organ uczynił decyzją z dnia 30 kwietnia 1998 r. Mimo to również w 1998 r. ponownie przekazała darowiznę na rzecz Kościoła Katolickiego.

W decyzji Nr (...) Izba Skarbowa na podstawie art. 233 § 1 pkt 1 Ordynacji podatkowej, po rozpatrzeniu odwołania podatników od decyzji Urzędu Skarbowego z dnia 27 listopada 2000 r. określającej im podatek dochodowy od osób fizycznych za 1998 r. w wys. 17.776,60 zł, zaległość w tym podatku w kwocie 4.479, 70 zł oraz odsetki za zwłokę w wys. 2.650,80 zł utrzymała w mocy zaskarżoną decyzję.

Również i w tych orzeczeniach, podobnie jak w decyzjach dot. zobowiązań stron za 1997 r. organy podatkowe zakwestionowały zasadność odliczenia od podstawy opodatkowania kwoty 15.000 zł tytułem darowizn na cele opiekuńczo charytatywne, z tego względu, że strony nie przedstawiły odpowiednich sprawozdań w rozumieniu art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP. Przyjęły natomiast, że strona miała prawo do odliczenia 10% tej kwoty od swojego dochodu.

(...)

W skargach dotyczących ww. decyzji Izby Skarbowej podatnicy domagali się ich uchylenia, a także uchylenia decyzji organu pierwszej instancji, zarzucając organom podatkowym naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię: — art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, który stanowi przepis szczególny w stosunku do art. 26 ust. 1 pkt 2 lit. b) ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i nie wskazuje wymogów, które powinno zawierać sprawozdanie w takim zakresie jak to przedstawiły organy skarbowe, (...)

W stosunku do obu decyzji Izby Skarbowej postawili takie same zarzuty rażącego naruszenia prawa procesowego zawartego w Ordynacji podatkowej, a w szczególności: — zasady ogólnej zawartej w art. 120 i 121 § 1, — art. 122, gdyż nie podjęto niezbędnych działań w celu dokładnego wyjaśnienia stanu faktycznego, — art. 187 § 1, gdyż nie rozpatrzono w całości materiału dowodowego oraz art. 191, a także art. 210, w szczególności § 4, — art. 141 poprzez niezakończanie spraw przez organ pierwszej instancji w wyznaczonym terminie.

W odpowiedziach na skargi Izba Skarbowa wniosła o ich oddalenie i podtrzymała stanowisko zawarte w uzasadnieniach zaskarżonych decyzji.

Naczelny Sąd Administracyjny na podstawie art. 219 k.p.c. w związku z art. 59 ustawy z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. Nr 74, poz. 368 ze zm.) zarządził połączenie spraw dotyczących kontroli decyzji, określających zobowiązania skarżących w podatku dochodowym od osób fizycznych za 1997 r. i 1998 r. w celu ich łącznego rozpoznania i zważył co następuje:

Podstawowym zarzutem skarżących odnośnie obu zaskarżonych decyzji jest naruszenie prawa materialnego przez podjęcie przez organy podatkowe błędnej wykładni art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP.

Przepis art. 55 ust. 7 tej ustawy od czasu wejścia w życie tej ustawy tj. od dnia 23 maja 1989 r. stanowi w zdaniu pierwszym, że „Darowizny na kościelną działalność charytatywno — opiekuńczą są wyłączone z podstawy opodatkowania darczyńców podatkiem dochodowym i podatkiem wyrównawczym, jeżeli kościelna osoba prawna przedstawi darczyńcy pokwitowanie odbioru oraz — w okresie dwóch lat od dnia przekazania darowizny — sprawozdanie o przeznaczeniu jej na tę działalność”.

Mimo przebudowy systemu podatkowego jaka nastąpiła na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. brzmienie tego przepisu nie uległo zmianie. Nadal jest w nim mowa o nieistniejących podatkach: dochodowym i wyrównawczym, zawartych w ustawach uchylonych od dnia 1 stycznia 1992 r., na mocy art. 54 ust. 1 pkt 3 i 4 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Należy przy tym podkreślić, że w myśl ust. 7 ww. artykułu z dniem 1 stycznia 1992 r. utraciły moc obowiązującą przepisy ustaw szczególnych w części zawierającej przedmiotowe lub podmiotowe zwolnienia osób fizycznych od podatków, o których mowa w pkt 1 — 5 (a więc m.in. od podatku dochodowego i podatku wyrównawczego, do których odsyła art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP), albo

obniżki tych podatków.

W orzecznictwie NSA wyrażono pogląd (m.in. na tle art. 99 ust. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji — Dz.U. Nr 30, poz. 179, który to przepis został uchylony dopiero ustawą z dnia 17 grudnia 1994 r. o kształtowaniu się środków na wynagrodzenia w państwowej sferze budżetowej oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1995 r. Nr 34, poz. 163), że z uwagi na kompleksowy charakter ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, aby wprowadzić jednolitość opodatkowania, uchylono nie tylko ustawy bądź niektóre ich przepisy o charakterze materialno — prawnym, z których wynikały obowiązki podatkowe (art. 54 ust. 1 pkt 1-6), ale i przepisy ustaw szczególnych w części zawierającej przedmiotowe lub podmiotowe zwolnienia od „znoszonych” podatków, albo obniżki tych podatków (art. 54 ust. 1 pkt 7). W związku z tym Sąd uznawał pogląd, w myśl którego zwolnienie z podatku wyrównawczego — mimo wyraźnej derogacji — przekształciło się po dniu 1 stycznia 1992 r. w zwolnienie od podatku dochodowego od osób fizycznych, za oczywiście chybiony (m.in. w wyrokach: z dnia 6 listopada 1998 r. sygn. akt III 6426/98, opubl. Lex nr 35 122; z dnia 22 lipca 1999 r. sygn. I SA/Wr 2209/98, opubl. Lex nr 37 903; z dnia 22 listopada 1999, sygn. akt I SA/Lu/1055/98, opubl. Lex nr 46 936; z dnia 17 marca 2000 r. I SA/Łd 1052/98, opubl. Lex nr 40 579).

Dlatego też od wejścia w życie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych wątpliwe wydaje się nadanie nieaktualnym odesłaniom zawartym w art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP treści wynikającej z obowiązującego systemu podatkowego, w tej części, która materialnie zawiera regulację najbardziej zbliżoną do nieobowiązujących ustaw: z dnia 16 grudnia 1972 r. o podatku dochodowym (Dz.U. z 1989 r. Nr 27, poz. 147 ze zm.) oraz z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku wyrównawczym (Dz.U. Nr 42, poz. 188 ze zm.), jakkolwiek mogły za tym przemawiać dwa argumenty.

Pierwszy związany z wykładnią systemową wewnętrzną z uwagi na treść art. 26 ust. 1 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych w brzmieniu obowiązującym do końca 1994 r. Drugi oparty o szeroko rozumianą wykładnię systemową zewnętrzną, wyprowadzaną z porównania podobnych rozwiązań zawartych w ustawach regulujących stosunki Państwa z innymi niż Kościół Katolicki i Polsko Autokefaliczny Kościół Prawosławny kościołami i związkami wyznaniowymi, które zaczęły obowiązywać już po 1 stycznia 1992 r. t j. po wejściu w życie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

Przechodząc do omówienia kwestii związanych z wykładnią systemową wewnętrzną należy zwrócić uwagę, że mimo ogólnej derogującej normy, zawartej w omówionym wyżej art. 54 ust. 1 pkt 7 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, w art. 26 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, dotyczącym obliczania podstawy podatku (w konsekwencji prowadziło to do jego obniżki, a więc dotyczyło materii uregulowanej w przepisie końcowym) wyraźnie odsyłało do odrębnych ustaw. Zgodnie bowiem z brzmieniem tego przepisu obowiązującym do końca 1994 r. podstawę obliczenia podatku, z zastrzeżeniem art. 28, 29, 30 i 41 ust. 3, stanowił dochód ustalony zgodnie z art. 9, art. 24 lub art. 25 po odliczeniu kwot darowizn na wymienione w tym przepisie cele społeczno — użyteczne m.in. na cele kultu religijnego, dobroczynne, ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz rehabilitacji zawodowej i społecznej inwalidów — do wysokości 10 % dochodu lub bez ograniczenia, jeżeli wynika to z odrębnych ustaw. Trzeba jednak zauważyć, że jeśli tymi odrębnymi ustawami miałyby być ww. ustawy „kościelne”, to zastosowane w nich pojęcie „darowizny na kościelną działalność charytatywno — opiekuńczą” początkowo nie występowało w art. 26 ust. 1 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Najbardziej zbliżone do tego pojęcia wydaje się określenie „cele dobroczynne”, zawarte w tym przepisie, w brzmieniu obowiązującym do końca 1994 r.

Pojęcie darowizn „na działalność charytatywno — opiekuńczą” wprowadzono do art. 26 ust. 1 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, nadając mu nowe brzmienie od dnia 1 stycznia 1995 r., mocą art. 1 pkt 16 lit. a ustawy z dnia 2 grudnia 1994 r. o zmianie niektórych ustaw regulujących zasady opodatkowania oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1995 r. Nr 5, poz. 25). W ramach tej zmiany rozdzielając i modyfikując dotychczasową treść pkt 1 w art. 26 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych do dwóch jednostek redakcyjnych niższego rzędu: lit. a oraz lit. b, zrezygnowano również z zastrzeżenia zawartego w wcześniej w tym pkt „lub bez ograniczenia, jeżeli wynika to z odrębnych ustaw”. Od dnia 1 stycznia 1995 r. art. 26 ust. 1 pkt 1 lit. b tej ustawy uzyskał w mającej znaczenie dla rozpatrywanej sprawy części brzmienie: „1) darowizn: b) na cele kultu religijnego i działalność charytatywno — opiekuńczą, ... — łącznie do wysokości nie przekraczającej 10 % dochodu”.

Takie brzmienie tego przepisu obowiązywało również w 1997 r. i 1998 r., jakkolwiek zawarte było od dnia 1 stycznia 1997 r. w innej jednostce redakcyjnej art. 26 ust. 1 pkt 9 lit. b, z uwagi na zmianę tego art., jaka została dokonana na podstawie art. 1 pkt 12 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. Nr 137, poz. 638).

Ta nowelizacja przesądza, zdaniem składu orzekającego w tej sprawie, że nawet gdyby przyjąć, iż w pierwszych latach po wejściu w życie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych nie było ograniczeń w kwocie darowizn na kościelną działalność charytatywno — opiekuńczą, to od 1995 r. odliczeniu od dochodu w podatku dochodowym od osób fizycznych podlegają darowizny, w tym na cele kultu religijnego i działalność charytatywno -opiekuńczą łącznie do wysokości 10 %. Pojęcie „kościelna działalność charytatywno — opiekuńczą”, zastosowane w art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP mieści się bowiem w szerszym określeniu użytym w ustawie podatkowej, które odnosi się także do działalności charytatywno — opiekuńczej kościelnych osób prawnych. Miała więc w tym przypadku zastosowanie reguła interpretacyjna „lex posterior derogat priori”.

Taki pogląd został już zresztą wyrażony w orzecznictwie NSA, dotyczącym problemu odliczania od dochodu zarówno darowizn na rzecz Kościoła Katolickiego, jak i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, do którego odnosi się w tej materii taka sama regulacja zawarta w art. 40 ust. 7 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. Nr 66, poz. 287 ze zm.) — por. m.in. wyroki: z dnia 3 września 2000 r. sygn. akt I SA/Po 1398/99 (teza opubl. Monitor Podatkowy 2001 nr 2, s. 2); z dnia 10 sierpnia 2000 r. sygn. akt I SA/Po 1186/99 (opubl. z krytyczną glosą W. Sawy w Glosa 2001 r. nr 9 s. 29 — 31); z dnia 5 września 2003 r. sygn. akt I SA/Po 4374/01 (niepubl.). Podobne stanowisko zajmuje też najnowsza doktryna (por. np. A. Gomułowicz, w: A. Gomułowicz, J. Małecki, Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych, Komentarz, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003, s. 484 — 489; W. Nykiel, Podatek dochodowy od osób fizycznych — ustawa, Komentarz, Biblioteka podatkowa, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, s.II/A-284-36-37).

Skład orzekający w tej sprawie przychylił się do tego kierunku wykładni omawianych przepisów, z którego wynika, iż do oceny podatkowych skutków darowizn na kościelną działalność charytatywno — opiekuńczą miarodajny jest wyłącznie tekst ustawy podatkowej. Taka wykładnia realizuje zresztą zasady konstytucyjne.

Przemawia za nią art. 25 ust. 1 Konstytucji. Obowiązują bowiem cztery akty ustawowe, dotyczące związków wyznaniowych, trzy z okresu II Rzeczypospolitej (rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej — Dz.U. Nr 38, poz. 363 ze zm.; ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w RP — Dz.U. Nr 30, poz. 241 ze zm.; ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP — Dz.U. Nr 30, poz. 240) oraz jeden, który wszedł w życie po 1 stycznia 1995 r. — ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP (Dz.U. Nr 41, poz. 251 ze zm.), które nie zawierają rozwiązań dot. preferencji w opodatkowaniu ich darczyńców, takich jak większość ustaw „kościelnych”.

Za uznaniem, że w przypadku wszelkich darowizn na działalność charytatywno — opiekuńczą ma zastosowanie ograniczenie wynikające z ww. przepisu ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych może także przemawiać preambuła i art. 32 ust. 1 Konstytucji. Wynika z nich nakaz równego traktowania osób fizycznych, bez względu na ich wyznanie lub jego brak. Przyjęcie, że osoby fizyczne, dokonujące darowizn na rzecz działalności charytatywno — opiekuńczej większości kościołów (jak wyżej wskazano nie wszystkich), w tym co jest przedmiotem rozpatrywanych spraw Kościoła Katolickiego, są uprzywilejowane podatkowo w stosunku do osób bezwyznaniowych czy związanych z jednym z czterech wyżej wymienionych związków wyznaniowych, które chcą wesprzeć działalność opiekuńczo — charytatywną organizacji świeckich lub swoich związków, może naruszać zasadę równości.

W związku z powyższym Sąd nie dopatrywał się nieprawidłowości w rozstrzygnięciach zawartych w zaskarżonych decyzjach, w których organy podatkowe uwzględniły prawo strony do odliczenia jedynie 10% dochodu. Sąd nie podziela wprawdzie przedstawionej w tej materii w uzasadnieniach decyzji Izby Skarbowej argumentacji wiążącej ten limit z brakiem prawidłowych sprawozdań, ale nie ma to wpływu na wynik spraw. Dla udokumentowania darowizn z punktu widzenia zastosowania ulgi podatkowej podstawowe znaczenie ma bowiem

regulacja zawarta w art. 26 ust. 7 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i inne przepisy prawa podatkowego. Sprawozdanie, o którym mowa w art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, jest jednym z dokumentów stwierdzających poniesienie takich wydatków, ale w rozpatrywanych sprawach zgromadzono także inne dokumenty — potwierdzenia odbioru darowizn przez kościelne osoby prawne, czy korespondencję z proboszczami obdarowanych parafii. Zresztą organy w toku postępowania nie negocjowały, że darowizny zostały rzeczywiście poniesione. Gdyby bowiem zajęły odmienne stanowisko brak byłoby podstaw do zastosowania jakiegokolwiek ulgi.

(...)

W tym stanie rzeczy Sąd nie znalazł podstaw do uwzględnienia skarg. Wobec czego, stosownie do art. 27 ust. 1 ustawy o NSA, był zobligowany do ich oddalenia.

(Publikacja: 15-07-2004)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3508>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz
Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl